

МУЗЕЙ З ОСОБЛИВИМ СТАТУСОМ**Баталкіна В.І.***(Запорізький музей-галерея прикладної кераміки
і живописної творчості Іллі і Олексія Бурлай)*

У відновленому старовинному приміщенні, яке знаходиться в Запоріжжі на березі річки Мокра Московка, розмістився приватний Музей-галерея прикладної кераміки та живописної творчості Іллі та Олексія Бурлай. Мета створення музею-галереї, який був відкритий 18 червня 2008 року, – збереження архітектурного надбання Запорізького краю та дослідження історії інженерної справи, з якими пов'язана родина Бурлай-Хілтманн. Проводить екскурсії, обслуговує і фінансує його родина Бурлай-Хілтманн. Вхід до музею безкоштовний.

В сімейній легенді по роду Хілтманн згідно родинному переказу, який зберегла Марія Хілтманн (з 1938 р. Марія Бурлай), «в маленькій залі з великою аркою, через яку міг проїхати вершник на коні, знаходилася наукова лабораторія по вивченню глини. У 1760 році праїд Марії Хілтманн входив до складу наукової експедиції та працювали німецькі інженери». Якраз це приміщення і було відновлено для музею.

Саме місце розташування Музею-галереї поряд із «Річною гаванню» та «Кривою бухтою» – цікавий матеріал для дослідників-краєзнавців, зокрема, при вивченні історичних матеріалів, старих карт, які надруковані в краєзнавчих книгах (Яків Новицький, «Твори», Э. С. Натапов, «Очерки истории Запорожья» та ін.). Треба зазначити, що в радіусі 30 км від розташування склепіння – музею-галереї – неодноразово проводилися наукові дослідження професійними археологами. Сергій Пустовалов – історик-археолог – дав таку оцінку запорізькій історії: «Унікальне

місце для всього Північного Причорномор'я, острів Байда – це найбільш яскравий діамант в короні під назвою Велика Хортиця. Таких насичених пам'яток не так багато в нашій країні. Тому саме тут необхідно створити історико-археологічний музей, в основі якого повинні бути розкопані, відреставровані і муміфіковані залишки фортець всіх семи культур». Свій посильний внесок у цю справу робимо і ми: створення родинного музею-галереї, зокрема, направлене на збереження історії архітектури і будівництва – цегельного склепіння (наукової лабораторії), історії цегельні Запорізького краю та виготовлення будівельної кераміки.

Автор статті в «Робітничій газеті» (№ 83 від 16.05.2012 р.) «Таємниці старого Олександрівська» Григорій Петраков, що відвідав музей-галерею, писав: «Поки ще нерозгаданою таємницею залишається саме приміщення музею. Старовинна доолександрівська споруда розташована на глибині 5 метрів. Вона являє собою приміщення з потужними цегляними стінами і цегляним склепінням. Ніші в стінах, вентиляційна шахта і велика арка (висота 4,2 метра, а ширина 2,2). Через неї цілком міг в'їхати вершник на коні. Мабуть підземний хід вів до гавані на Дніпрі. Звідти вантажі везли по вулиці Базарній (нині Анголенка), яка бере початок з гирла річки Мокра Московка, в центр ринкової площі».

Приміщення це відшукали Олексій, Ілля і Марія в середині 30-х років минулого століття. Олексій Петрович Бурлай у 1970 році довірив Валентині Бурлай (по заміжжі Баталкіна) сімейну таємницю про чудове і загадкове місце,

просив зберегти пам'ять про наукову лабораторію в старій фортеці Хілтманн на березі річки Мокра Московка, та пам'ять про стару цегельню на селищі Карантинка, засновником якої був прадідусь Марії Хілтманн: «Валюша, твій обов'язок перед Батьківщиною – розповісти чи навіть показати». І тільки майже через 40 років це стало можливим. «Велика арка» відкрита 23 лютого 2007 року. У цьому році були проведені реставраційні роботи: з підвалу винесли 60 тонн сажі: тут довгий час була вугільна котельня. Кожну цеглинку очистили вручну. А коли закінчили реставрацію погляду й відкрилася чудова арка. Для чого вона служила? Поки загадка.

Вхід до музею – макет фахверкової споруди середньовіччя – один із експонатів по вивченню історії архітектури та мистецтва будівництва. Він демонструє один із старовинних видів будівлі із глини та дерева.

Велика пошуково-дослідницька робота дала змогу представити в старовинному приміщенні експозицію будівельної кераміки старого Олександрівська і Катеринославської губернії. Будівельна кераміка, якій понад 100 років, має клейма і штампи. Власники цегельно-черепичного виробництва вказували на своїй продукції ім'я, прізвище, місце виготовлення або корпорацію чи фірму виробника. Марією Бурлай (Хілтманн) збережена черепиця особливої міцності, складної форми з багатьма зачепами. Такою черепицею накривали тільки культові споруди. Звичайний дім накривали простою у виготовленні черепицею з одним зачепом.

Особливе місце на виставці зайняла будівельна кераміка і металеві предмети, які збереглися в самому приміщенні наукової лабораторії. Це цегла, виготовлена вручну із глини різного кольору з кольоровими домішками. Цікавою для дослідників є цегла, з якої збудована «Велика арка». Вона має рожевий шар обпалу до 1 мм. Така цег-

ла після обпалу залишалася всередині яскраво-жовтою. Металеві петлі для воріт, які закладалися в стіни при будівництві фортець, та інших металевих предметів (вони знаходилися в приміщенні наукової лабораторії) були виставлені на стенді «Історія металургійного та ливарного виробництва із чавуну та сплавів».

Пошуково-дослідницька робота допомогла зібрати історичний матеріал по темі «Українська хата» і показати архітектуру краю XIX – XX ст. у вигляді фотодокументів та в художньому виконанні олівцем і аквареллю. Кожний малюнок підписаний, має стару і нову назву поселення, зроблено відмітку місцезнаходження будинку на карті Запорізької області. Представлений на виставці макет старої фортеці показує історію будівництва фортифікаційних споруд у XVII – XVIII ст.

Копії карт, що видавалися в місті Нюрнберзі у 1737 році видавництвом Йохана Баптиста Хоммана (оригінали знаходяться в Штатархіві в м. Нюрнберг), на яких зображені поселення на березі річки Мокра Московка (зараз місцерозташування музею), доповнили історичну експозицію разом із книгами по історії, атласами та каталогами.

Продовжуємо пошуки матеріалів, але на превеликий жаль не збереглися архіви з документами XVII – XIII ст. про видобуток глини, відсутні карти з позначкою місцерозташування цегельні, історії цегельні та їх засновників, місця видобутку глини в минулих століттях. Відсутня інформація про виробників кераміки у XIX ст., які ставили на своїй продукції (цеглі та черепиці) свої прізвища. Та й саме приміщення музею – цегельне склепіння – потребує фахового дослідження, адже це зразок інженерного розрахунку, який витримав випробування на міцність не одне століття.

Іншим важливим напрямком діяльності музею-галереї є дослідження та популяризація художньої творчості братів

Бурлай, які на своїх полотнах відобразили історичні події на Україні і за її межами в період індустріалізації у ХХ ст. Постійно діюча експозиція в музеї-галереї відображає творчість братів Бурлай: Ілля Бурлай (1919 – 1997 рр.) – документальний художник, топограф та Олексій Бурлай (1918 – 2000 рр.) – заслужений діяч мистецтв Татарської АРСР, лауреат премії імені Габдулли Тукая.

Вивчаючи їх творчу і трудову біографію, архівні матеріали, вражаєшся колосальною енергією, що дала змогу братам Бурлай написати значні історичні художні твори. Це будівництво Дніпрострою і відбудова Дніпрогесу, заводів Дніпроспецсталь і Запоріжсталь, будівництво Цимлянської, Каховської та Волзької ГЕС, нафторозвідка в Татарській АРСР і будівництво нафтопромислів, освоєння цілинних земель в Казахстані – картини, які були написані в період будівництва в 40–50-х роках минулого століття. По графічним малюнкам та монументальним художнім роботам братів Бурлай майбутні покоління зможуть вивчати історію та індустріалізацію країни у ХХ столітті

Ще на початку 60-х О. П. Бурлай писав портрети козаків та створював картини на козацьку тематику. Вивчення історії козацтва братами Бурлай та відображення історичних подій на живописних полотнах, численні портрети козаків, свідчать про глибокі знання та художню майстерність. Ми продовжуємо роботу, розпочату братами Бурлай у пошуках інформації про коріння роду Бурлай та його відношення до козацького роду Кіндрата Бурляй.

Повага до свого роду та до історії України була головною метою в сімейному вихованні дітей в великій родині Бурлай Петра Григоровича (1885 – 1961) – батька Іллі та Олексія. Петро Григорович Бурлай – батько семи дітей, своїм вбранням, традиціями, поведінкою, мовою хотів зберегти та передати наступним поколінням ту культу-

ру, мову, традиції, які зберегли його батьки та дідуся. Одночасно родиною ведеться кропітка пошукова робота як документів прадідуся по роду Марії Хілтманн, так і архівних матеріалів про творчість братів-художників. Особлива увага – до пошуків архівних матеріалів 1760 р., наукових робіт прадідуся Марії Хілтманн та німецьких інженерів, які того часу працювали у складі наукової експедиції. Разом із рідними збираємо та доповнюємо безцінний архів музею-галереї про рід Бурлай-Хілтманн.

За результатами наукової роботи, що ведеться в музеї, в 2011 – 2013 рр. зроблено ряд доповідей на всеукраїнських і дві на міжнародних науково-практичних конференціях, видані три книги, дві з них – двомовні: про створення, напрямок діяльності та розвиток родинного музею-галереї.

Створено сайт музею-галереї на 4-х мовах – українській, російській, німецькій та англійській www.museum-gallery.org.

Велику роботу музей проводить з дітьми. Питання викладання предмету історії науки і техніки в музеях технічного профілю, з метою збереження історії краю, потребує допомоги науковців, музейних педагогів, які мають досвід роботи в технічних музеях, а також потребує подальшого аналізу та досконалого вивчення. Тема проведення практичних занять (паралельна освіта) в музеях технічного профілю мало досліджена. Методи викладання та вивчення музейної педагогіки мало висвітлюються науковцями, а наукові бібліотеки не мають достатньої кількості навчальних посібників. Педагоги, які приводять школярів і студентів до музею, не мають професійної освіти по вивченню предметів художньо-естетичного циклу. В навчальних закладах викладачами не достатньо проводиться аналіз після відвідування музею.

Розгляд експонатів музею відвідувачем проходить під впливом старовин-

ного приміщення. Про це говорять і записи в книгах відгуків. Формування в учнів вміння розпізнавати різний склад будівельної кераміки та виробів з глини, вміння характеризувати колір цегли залежно від технології виготовлення та обпалу – мета уроків по вивченню історії кераміки. Водночас проходяться уроки по художньому розпису кераміки.

В музеї регулярно проводяться зустрічі з науковцями, педагогами, істориками, а також культурно-просвітницькі заходи для школярів і студентів. Зустрічі молодого покоління з художниками, педагогами, науковцями старшого покоління, дитячі музичні концерти за участю учнів і старших педагогів, дають можливість виховати повагу до старшого покоління і до історії – науку про природу та людину.

В нашому музеї-галереї одним із заходів по збереженню, популяризації та вивченню історії науки і техніки є проведення тематичних виставок. Протягом учбового року проходять творчі зустрічі з митцями, а також вивчення історичних матеріалів для підготовки експозицій до тематичної виставки. Від дня відкриття музею-галереї проведено 6 тематичних виставок, 3 фестивалі творчості за участю школярів, студентів, педагогів, художників, музикантів. В музеї проведено більше 10 дитячих музикальних концертів. Музей відвідали декілька тисяч людей із різних регіонів України та з багатьох країн світу. 18 червня 2011 року в день 3-ї річниці з дня заснування музею-галереї була відкрита 4-та тематична виставка «Кераміка і архітектура», в якій взяли участь більше ніж 600 учасників різного віку.

Вивчення впливу образотворчого мистецтва на формування особистості дасть в майбутньому результати, що в свою чергу дадуть можливість створити інноваційні навчальні заклади, в яких будуть зберігатися та вивчатися твори науки і техніки та пам'ятки архітектури. Культурно-просвітницька діяльність

музею протягом учбового процесу виховує у дітей ставлення до образотворчого мистецтва як до естетичної насолоди. В її рамках регулярно проводиться фестиваль дитячої художньої творчості «Школа майбутнього». На початку 2012 – 2013 учбового року відкрився вже третій такий фестиваль творчості. Освіта в напрямку збереження культурних та історичних цінностей з метою надати майбутньому поколінню ґрунтовне художнє виховання стала метою проекту «Музей і школа».

В рамках проекту «Музей і школа» відбувається проведення уроків у старовинних приміщеннях (паралельна освіта), що проходить також з метою збереження архітектурних пам'яток Запорізького краю. Вивчення історії розвитку науки і техніки Запорізького краю відбувається у вигляді спілкування між доповідачем і слухачем та розгляду мистецьких творів для засвоєння жанрів образотворчого мистецтва, які відображають зображення первісної або зміненої людиною природи. В музеї представлені постійно діючі експозиції для вивчення історії виробництва будівельної кераміки. Ведеться підготовка до тематичних виставок, вивчення прийомів образотворчого мистецтва та історичного матеріалу по темі майбутньої тематичної виставки. В рамках цього проекту проходять творчі зустрічі, спілкування молоді зі старшим поколінням, що є головною складовою методики роботи. Обговорення оповідей про художню творчість на уроках образотворчого мистецтва проводиться з метою розкриття творчого потенціалу особистості. Підготовча робота до тематичних виставок, визначення мети та завдання уроків, поведінка школярів, студентів, педагогів в музеї, їх сприйняття інформації – основний матеріал для аналізу та наукових досліджень.

Один з методів роботи музею – проведення художніх виставок дитячої творчості. Основне місце в індустріалі-

заці всього Придніпров'я займало будівництво Дніпровської гідроелектростанції на початку ХХ ст. 1 травня 2012 року була відкрита 5-та тематична виставка «Мій Дніпрогес», яка присвячена 80-ій річниці Дніпрострою та 4-ій річниці з дня відкриття музею-галереї, в якій взяли участь більше 1000 дітей із України, Росії, Німеччини. Виставка «Мій Дніпрогес» – урок образотворчого мистецтва та його сприйняття як складової частини предмету історії науки і техніки. Це урок, який присвячений мистецтву будівництва, об'єднанню інженерних наук на початку ХХ століття. Художнє зображення первісної краси Дніпра та зміненої людиною природи, краси острова Хортиця, величної архітектурної споруди Дніпрогесу, безмежної величі Дніпра, – на картинах професійних художників та малюнках учнів.

Висновки по дослідженню «Музей як витвір мистецтва», що нами ведеться, можливо буде зробити з допомогою професійних мистецтвознавців, дослідників-музеєзнавців та педагогів, які описують поведінку учнів після відвідування музеїв. Аналізуючи видання про досвід роботи наукових установ, які планують систему освіти та вже сформулювали в методичних виданнях основні вимоги до сучасної моделі виховання молоді, робити висновки про виконану культурно-педагогічну працю нашого музею-галереї сьогодні ще неможливо.

Сьогодні відсутній досвід та методичні посібники для того, щоб зробити науковий аналіз, цікавий для музеєзнавства – науки майбутнього, та музейної педагогіки – науки сьогодення. За короткий проміжок часу і практично при відсутності творчих спеціалістів-ентузіастів з досвідом роботи в технічних музеях – педагогів – музеєзнавців –

вихователів, викладачів історії науки і техніки в навчальних закладах, які одночасно проводять уроки в навчальних закладах та музеях, недостатнє висвітлення в методичних виданнях питання викладання предмету історії науки і техніки безпосередньо в старовинних приміщеннях музею, не дає змоги дати науково обґрунтовані відповіді на поставлені питання.

Треба продовжувати наукові дослідження і практичну діяльність. Тим більше, що наша робота знаходить відгук у відвідувачів. П'ять книг відгуків наповнені листами подяки з відзначенням необхідності функціонування родинних музеїв. Про музей вийшло більше 60 публікацій в газетах і журналах України. Щодо фестивалю творчості «Школа майбутнього», то в Парижі в березневому номері 2013 р. журналу ІСОМ вийшла стаття про фестиваль творчості в музеї-галереї.

* * *

Отже, робота музею-галереї продовжується. Для вирішення питань, які стоять сьогодні перед науковцями, необхідно розширити науково-дослідницьку роботу, займатися питаннями фондової, експозиційної та культурно-просвітницької діяльності. Для творчого навчання в старовинних приміщеннях необхідно розробити методики викладання історії науки і техніки з подальшим вивченням поведінки учнів після відвідування музеїв технічного профілю. Це питання мало досліджене і не достатньо висвітлюється науковцями. Окрему увагу треба приділяти індивідуальній роботі з обдарованими учнями за індивідуальним планом. Необхідно поглиблювати творчу діяльність, спрямовану на розширення та вдосконалення знань по історії науки і техніки.